

GASETA DE LES ARTS

1.er JULIOL 1924

DIRECTOR: JOAQUIM FOLCH I TORRES

Any I. — Núm. 4

Les pintures murals romàniques al Museu de la Ciutadella

I. — Com s'han arrencat i transportat els frescos romànics

Han quedat obertes al públic, en el Museu de la Ciutadella, les Galeries d'Art Romànic, que el dia 12 de juny inauguraren els Reis d'Itàlia. El nucli més important d'aquesta col·lecció és constituït per les pintures murals romàniques del Pireneu català, que un moment perillaren d'ésser arrencades dels murs seculars per a ésser venudes a l'estranger. Una empresa dirigida per americans, tenint al seu servei els escassos operadors que hi ha a Europa en la difícil tasca d'arrencar les pintures d'un mur, intentà l'adquisició d'aquestes precioses decoracions romàniques, que, de fa anys, la Junta de Museus feia copiar i el nostre Institut d'Estudis Catalans publicava, en l'obra monumental titulada *Les Pintures murals catalanes*.

Sortosament, la Junta de Museus, informada del que succeïa, intervingué a temps, i les pintures, joiosament, podem dir que avui són al nostre Museu, salvades per sempre més.

El salvar-les ha costat treballs, angúnies i diners. L'Ajuntament de Barcelona atengué les peticions de la Junta, facilitant els mitjans econòmics que una tal empresa demanava; però cal dir que aquests treballs, aquestes angúnies i aquests diners no haurien sigut res si el patriotisme no hagués constituït el motor que ha impulsat la tasca. No som nosaltres, certament, els a qui més escau fer el retret dels noms il·lustres que van lligats en aquesta empresa: la intervenció que hi hem tingut, per raons del nostre càrrec, ens ho priva. Altrament, han d'ésser autoritats més altes que la nostra les qui donguin el premi als qui ho mereixen, realitzant, facilitant o patrocinant la gran empresa. En definitiva, aquests noms i el de la nostra Junta de Museus aniran lligats en l'avenir a l'obra de salvació i conservació de les pintures murals romàniques a la nostra Ciutat.

Qüestions importants, a part les d'aspecte econòmic i les de realització material, es plantejaren a la Junta de Museus en iniciar aquesta empresa. Certament dolia treure dels seus llocs d'origen les nobles pintures mig amagades sota la calç o invisibles sota els retaules d'estil barroc de muntanya, més historiatos que artístics. L'exigència, però, era precisa. Les protestes enviades al Govern, l'any 1919, en arrencar-se les

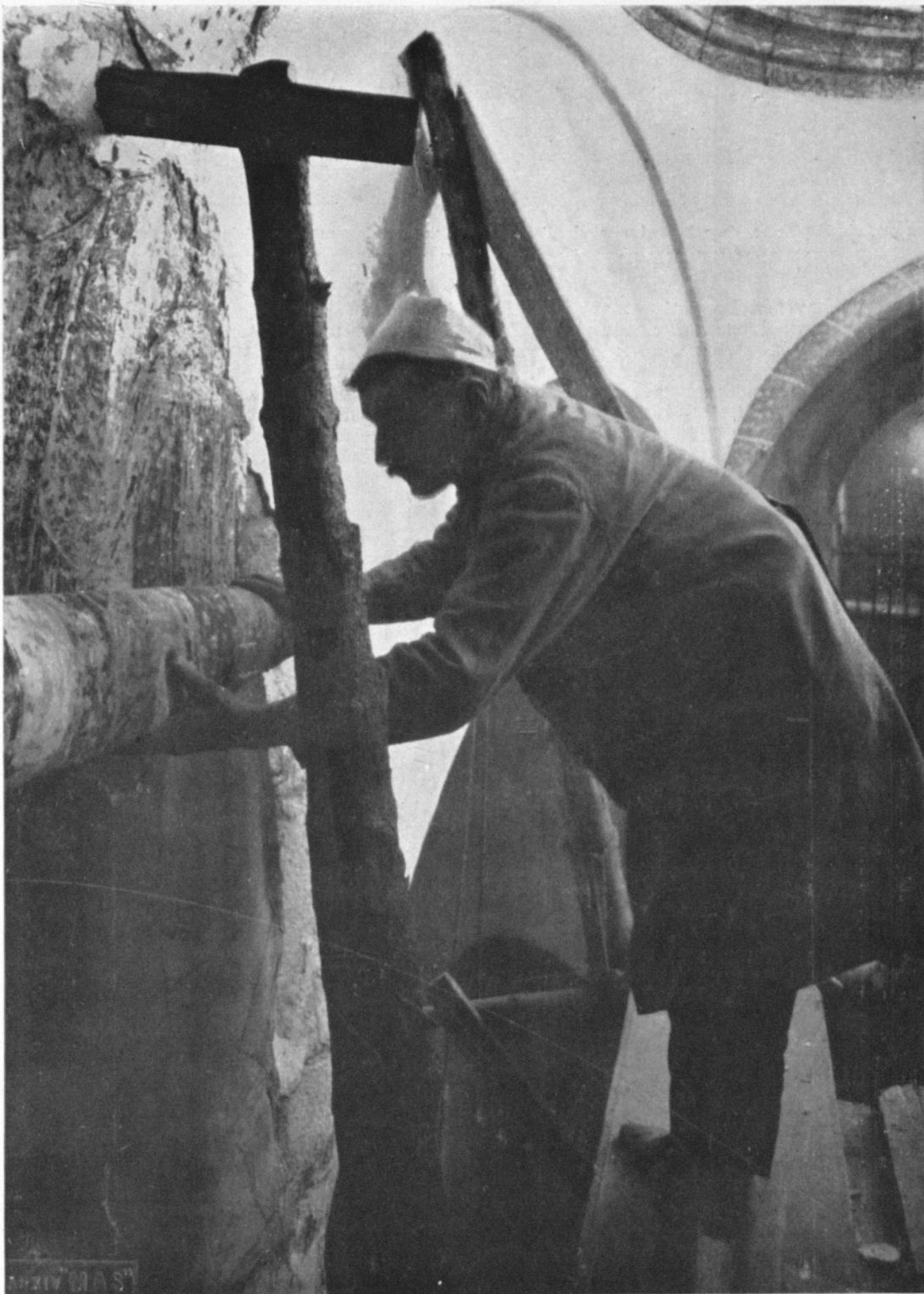

Fig. 1. — L'operador, dalt de la bastida, a Santa Maria de Tahull, arrenca del mur els preciosos frescos romànics, adherits per la banda pintada a les teles col·locades a posta (Fol. Mas.)

primeres pintures, no tenien responsabilitat. Les esglésies, d'altra part, demanaven, per a conservar aquestes pintures, reparacions costoses. Les lleis insuficients no defensaven prou bé la seva permanència, i l'opinió d'alguns arqueòlegs francesos, que veuen perdre's lentament algunes poques pintures murals, germanes de les nostres, que hi ha al Migdia de França, malgrat i tractar-se de monuments restaurats i conservats per l'Estat francès, decidiren per la solució de l'arrencament i transport definitiu al Museu de Barcelona.

Junt amb la pintura romànica damunt taula i els bells exemples d'escultura romànica que posseïm, el nostre Museu de la Ciutadella ofereix avui a Europa l'únic conjunt d'art romànic disposat per a l'estudi, fora de Catalunya. A Catalunya tenim, demés del nostre Museu, el del Museu de Vich, importantíssim, en pintura damunt taula especialment; el del Museu Episcopal de Lleyda, i la sèrie de frontals de la col·lecció Plandiura, de Barcelona, que és així mateix a comptar entre les riqueses del nostre patrimoni artístic.

practicants envolten d'una certa aparença de misteri les seves manipulacions, cal dir que, com totes les coses humanes, no tenen res de misterioses ni els operadors que hem tingut en aquesta ocasió feien massa plat d'aquest misteri. La tècnica d'arrencar pintura al fresc s'ha mantingut principalment a Itàlia, per què l'Estat ha tingut cura de que no es perdés modernament el formidable bagatge de procediments i tècniques que els va llegar l'enorme activitat artística del Renaixement. La permanència d'una antiga

Catalunya ha salvat el seu art romànic. Sortosament, l'expoliació gairebé secular de què s'ha fet objecte als nostres béns artístics, no ha afectat aquesta part del nostre patrimoni, la més característicament catalana, la que té, més que cap altra, aquella viva sobrietat, i aquella sabor de terra nostra. Fa pocs mesos, el venerable Professor d'Història de l'Art de la Universitat de Roma, Adolf Venturi, considerat arreu del món com un màxim prestigi en coses de la Història artística, ens deia, mentre l'acompanyàvem per les sales romàniques del Museu, aleshores en curs d'instal·lació: «Cap país del món posseeix la vostra riquesa de pintura romànica; des d'ara, qui vulgui parlar de la pintura d'aquesta època a Europa, caldrà que vingui al Museu vostre i que comenci el capítol donant el lloc que correspon a la vostra Catalunya.» I això s'escau a l'hora en què en els centres estudiosos d'Europa i Amèrica es treballa amb més afany que mai en l'estudi d'aquest art romànic, del qual els altres pobles en tenen abundor arquitectònic, però són faltats de pintura. Heu's aquí com l'obra de la Junta de Museus de Barcelona ha portat a aquest doble resultat magnífic de conservar el patrimoni artístic del passat, que és l'honor de la nostra història i ha donat a la ciència arqueològica moderna universal els mitjans de fer un capítol de la Història de l'Art mancat fins ara.

Es interessant donar a conèixer com es realitza aquesta feina sorprenent d'arrencar d'un mur una pintura al fresc. Certament el procediment és vell, i bé que els actuals

família en una de les ciutats del Nord de l'Itàlia que practicava per tradició els oficis de la restauració i del traspàs de pintures, donà lloc a la creació d'un nucli escolar, avui únic a Europa, d'on han sortit moltes deixebles avançats, que serveixen per a aquestes obres. La família Steffanoni és la que ha anat traspasant, de generació en generació, aquestes belles tècniques, i un dels Steffanoni, el Cav. Franco, qui durant la

guerra estigué al servei del Ministeri de Belles Arts, arrencant amb prodigiosa rapidesa algunes pintures precioses, en les cúpules de les esglésies de les ciutats del Nord, menaçades pels avions austríacs, és el qui vingué a Catalunya a arrencar els frescos romànics de les nostres humils esglésies pirenenques. L'ajuda en la tasca un compatriota deixeble seu, Artur Dalmati, i darrerament, retornat a Itàlia Franco Steffanoni, ocupà el seu lloc un deixeble d'aquella escola, avui mestre veritable en el seu art, Artur Cividini.

Per a comprendre les dificultats d'aquesta tècnica, caldrà tenir en compte la naturalesa de la pintura al fresc, abastament coneguda. La pintura al fresc és aquella que pinta damunt del mur arrebossat de poc, quan encara és tendre, és a dir, quan encara «és fresc». Aleshores, naturalment, la color és absorbida pel material que constitueix l'arrebossat, quedant la pintura, per tal, formant un cos amb aquest revestiment del mur. De manera que el que es tracta d'arrencar és aquest arrebossat, i, en la pràctica de l'arrencament, s'observa que al seguir l'arrebossat, determinades colors que han penetrat més que altres, resten encara impreses en la superfície del mur, sota de l'arrebossat. El professor Franco Steffanoni ha arribat a fer dues extraccions d'un mateix mur, bé que en la segona hi ha determinades colors que no hi són, perquè no havien penetrat tan profundament.

La pràctica d'aquesta tècnica l'anirem descrivint i il·lustrant amb les adjuntes fotografies, preses durant els treballs d'arrencament de les pintures pel fotògraf del Servei de Conservació de Monuments, senyor Mas, i que constituïran a l'avenir un record interessant de la bona obra que la Junta de Museus ha dut a terme.

A l'iniciar-se les tasques d'arrencament, se'ns planteja la qüestió important de si els fragments fins aleshores descoberts, copiats per la Junta i publicats per l'Institut d'Estudis Catalans, eren realment els únics que es conservaven en les nostres esglésies romàniques. Un fragment important que es coneixia en un mur lateral de Bohí, indicava que els murs laterals d'aquella església serien tots pintats. Obres posteriors de modificació de les cobertes havien obligat a la construcció de contraforts i murs de sosteniment, darrera els quals podia

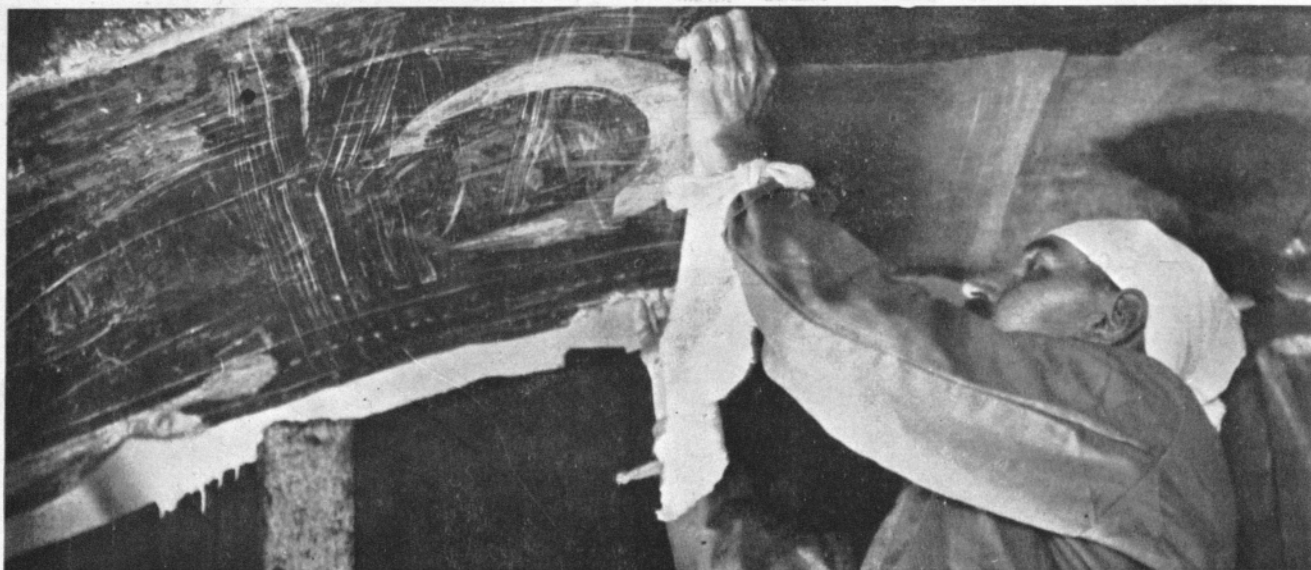

Fig. 2. — Una vegada la pintura descoberta i netejada, l'operador col·loca al damunt una sèrie de teles superposades. La fotografia ens el representa fent aquesta operació, en el dintell d'un arc, a Santa Maria de Tahull. (Fot. Mas.)

haver-hi les pintures antigues. Encara, els emblanquinats, alguns d'ells centenaris, superposant-se en gruixes repetides, podien amagar-nos, més o menys conservada, l'antiga decoració de les esglésies. El primer que férem, per tal, fou un viatge circular d'exploració a totes les esglésies, on

tantejàrem de dalt a baix dels murs, per entre els contraforts i els murs antics, i en els sostres morts que la construcció de capelles noves produïen en alguns casos, per si es trobava en ells reste de pintures. D'aquesta exploració en deduirem que sols dues de les esglésies afecta-

pintures amagades, a fi de que els arrencadors poguessin treballar. La fig. 3 dóna una idea de com fou practicat aquest treball, que dirigí el Conservador del Museu de la Ciutadella N'Emili Gandia. Aquesta fou una de les tasques més dificultoses i enutjoses de l'empresa. En el cas de l'església de Bohí, els contraforts de nova construcció, adossats al mur antic, venien gairebé frisant la superfície pintada, sense ésser-hi, però, enganxats, és a dir, sense trencar la pintura. A fi de salvar els restes d'aquella decoració, que corria de cap a cap de l'església, decidírem tallar els contraforts el just per a poder passar l'operador a arrencar-la. Naturalment, això plantejava el conflicte de si la volta, al treure matèria dels contraforts, se'n ressentiria, i el Rnd. i Il·lm. Sr. Bisbe d'Urgell, a qui demanàrem autorització per a fer les obres, boi concedint-la, exigí que aquestes anessin baix la direcció i la responsabilitat de l'arquitecte-director del Servei de Conservació de Monuments de la Mancomunitat, D. Jeroni Martorell, qui delegà a l'arquitecte En Joan Danés.

Descobertes les pintures, l'operador, prèvia la neteja de la superfície de tota vegetació o adherència, que privés el contacte absolut del que és la pintura, col·loca damunt d'aquesta una sèrie de teles, molles d'una pasta adherent; teles que, superposades, vénen a formar una mena de crosta en la qual l'arrebossat queda enganxat amb més força del que ho està en el mur. Aleshores, l'operador talla el tros de pintura, a mida manejable, que vol arrencar, i, segons els casos, ajudat d'una espàtula o d'una escarpra, si l'arrebossat és fet de barreja massa grollera, va estirant, partint de la primera porció despresada, fins al total arrencament del tros. La fig. 2 ens mostra com l'operador col·loca les teles en el dintell d'un arc, a Santa Maria de Tahull, i la fig. 1 (primera pàgina) mostra com bo i cargolant-la, la pintura es va desprenent del mur.

Arrencades que són les pintures, tenim, en conseqüència del que hem dit, coberta per les teles, la part pintada. De manera que el que tenim visible de la pintura és la part posterior, en negatiu. Aleshores, segueix a aquesta tasca la del traspàs en positiu; però com que la instal·lació en aquells indrets d'alta muntanya no es presta a les manipulacions que s'han de fer, les

Fig. 3. — Una de les tasques més dificultoses fou l'explorar, dessota l'emblanquinat secular que cobria els murs, a fi de posar al descobert els restes de pintura que hi quedessin. (Santa Maria de Tahull.) (Fot. Mas.)

Fig. 4.—Arrencades les pintures del mur, tal com es veu practicat en la fig. 1, els operadors les cargolen bonament, sense temor de destruir-les, i, enrotllades, les col·loquen dins de caixes, per al seu còmode transport a bast de mula. (Fot. Mas-Bohi.)

pintures arrencades es cargolen a rotlles i es col·loquen dintre caixes per a ésser transportades, a bast de mula, cap a Barcelona. La figura 4 ens mostra els operadors Cividini i Dalmati, cargolant el fragment central on hi ha la figura del Pantokrator, de l'absis de Sant Climent de Tahull, i la figura 5 és presa en el badiu de l'hostal de Sília, a Bohí, en el moment que les cavalleries estan disposades per a la marxa, carregada cada bèstia amb dues caixes contenint fragments enrotllats de les precioses pintures. La fig. 6 ens mostra l'espectacle de la Vall de Bohí, amb els prats gebrats a la matinada i la neu en els cims i en els pendissos, amb la caravana del Museu i els operadors italians sortint del poble, camí de Barcelona, l'avantvigília de Nadal de l'any 1923. Els treballs havien començat el desembre de 1919.

Arribats al Museu els operadors, ve la feina del traspàs del negatiu al positiu, és a dir, que en la part dorsal que queda descoberta, l'operador, tal com ensenya la fig. 7, hi col·loca una sèrie de teles igual a la que havia posat en la cara anterior. Una vegada seca la pasta amb què són enganxades les teles, forma una crosta que sosté la pintura, i, aleshores, tractant-se d'una pasta soluble a l'aigua, es treuen les teles que havien sigut enganxades a la cara del davant. La fig. 8 mostra a l'operador Dalmati, en el moment que acaba de treure les teles de la cara anterior de les pintures de Sant Miquel d'Anguastars.

Mentres tant, el Museu havia construït, a mides iguals, en fusta i pasta forta, els absis de les esglésies, on eren enganxats els trossos de les pintures arrencats, en igual posició que ocupaven a l'original, refent així els conjunts. La fig. 9 ens dona l'absis de l'ermita de Sant Miquel d'Anguastars, a Andorra, tal com ha quedat reconstruït en el Museu, i la fig. 10 ens ofereix l'absis original, abans d'ésser arrencades les pintures, i on es veu de menys la decoració del contra-arc anterior, que era amagada sota l'emblanquinat. Heu's aquí exposada la part dels

treballs que s'han fet per a salvar les pintures murals romàniques de Catalunya. En un dels nostres números vidents, i amb el desig de donar als nostres llegidors una informació completa de tan important adquisició, tractarem de les esglésies i de les pintures.

Lo apartat dels indrets on les pintures es trobaven, les dificultats de viatge i de transport, algun cop també la mala disposició de les poblacions tristament estimulades per la primera temptativa de l'empresa estrangera, feien sovint penosa la tasca dels encarregats de realitzar aquesta obra. El millor esperit i el millor amor al Museu i la cobdícia noble de tenir les pintures a casa, salvades, ho alleugerien tot.

JOAQUIM FOLCH I TORRES

NOTICIARI

El curset sobre la Pintura romànica damunt taula al Centre Excursionista de Catalunya.

Els dies 4 i 18 de juny, tingueren lloc al Centre Excursionista de Catalunya les darreres lliçons del curset que sobre la Pintura romànica damunt taula, hi ha donat el nostre estimat amic en Joaquim Folch i Torres, Director dels Museus, i de la GASETA DE LES ARTS.

En la lliçó del dia 4, que era la quarta del curset, el conferenciant tractà extensament l'aspecte que ofereixen els frontals romànics catalans, a través dels quals pot veure's com la pintura a l'edat mitja, sobreviu a la seva ruïna ocorreguda a la fi del món antic, ocupant-se en les tasques humils de la imitació de l'orfebreria, els esplendors de la qual, per coincidir en el seu gust els pobles orientals i els pobles barbres vingueren a substituir les fineses realistes de l'art hel·lenístic. Complint aquests oficis modestos d'imitació de l'esmail i de les pedreries, veiem néixer la pintura damunt taula que en els segles XIV i XV féu l'honor de les grans escoles europees, i de la catalana, en els exemplars de la qual, i en els fons

daurats i estojats principalment, hi ha un record evident d'aquest origen d'imitació de l'art de l'orfebre.

Estudià a seguit la mateixa evolució dels fets en quant a l'escultura, i veu en els més antics exemples de l'escultura monumental romànica la traça en la seva composició dels models dels frontals i retauls romànics, posant per exemple la llinda de Sant Genís les Fonts en el Rosselló, on aquesta ascendència hi és visible. Possiblement l'escultura en talla i en estuc, imitant les imatges i relleus d'orfebreria, ha conservat al nostre país la pràctica de les tècniques del modelatge escultòric, produint-se aquí els primers exemples d'escultura monumental, per aquest camí que no s'explicaria en països rics, on l'orfebreria els ha portat al conreu de tècniques de modelatge en repujat, que els allunyen més que a nosaltres de la tècnica pròpiament escultòrica. Aquests punts de vista, els oferí el conferenciant, no pas com a conclusions definitives, sinó com a orientacions d'aquests grans problemes del renaixement medieval de la pintura damunt taula i de l'escultura, que es desprenen de l'estudi dels frontals.

Passà immediatament a un examen de les influències artístiques que s'observen en la nostra pintura damunt taula, assenyalant com a precedents al cas dels nostres frontals primitius (segle XI), les miniatures catalanes preromàniques de Roda i de Farfa, i en alguns casos les miniatures muzaràbigues, i la pintura mural. En altres frontals posteriors, hi assenyalà una influència de les miniatures germàniques, molt pronunciada, i finalment, en el darrer període, la influència de la miniatura francesa de la fi del segle XII i principis del XIII i la miniatura bizantina en el ple del XIII.

Estudià la iconografia dels frontals, per tipus, i senyalà la procedència d'ells en textos literaris i en models

artístics, provant una gran aportació de fórmules siriaques, vingudes aquí pel vehicle dels llibres miniats, principalment francesos.

En la lliçó 5.ª i darrera del curset, presentà un assaig de geografia dels frontals, que dibuixa damunt la carta uns grups al voltant d'uns nuclis culturals. Un a Ripoll o Vich, altre a La Seu d'Urgell i altre al Ribagorça. Determinada l'existència d'aquests centres, per casos on s'observa la mateixa mà en varies obres i repeticions de característiques d'obrador, exposà l'evolució de cada centre dins les seves característiques, assenyalant el manteniment de caràcters originaris del país en cada una, a través d'aquesta evolució. Finalment, exposà l'evolució de conjunt i assajà una cronologia d'aquesta evolució, partint els tipus dels segles X-XI de models d'art local (miniatures catalanes i muzaràbigues i pintures murals), els del segle XII, d'art germànic, i els del XIII d'art francès i d'art bizantí, insistint en el punt de vista de que en el nostre país, la influència directa de Bizanci és molt cap a la fi de l'art romànic i coincidint amb l'obriment de les primeres rutes mercantívoles al llevant.

Féu, en acabar, un resum de les lliçons, comparant-lo amb l'estat dels coneixements que sobre la qüestió posseïem en començar el curs, i acabà remarcant la importància, assenyalada per eminents arqueòlegs d'Europa, que tenia el nucli de pintura romànica de Catalunya, ja que, per ell, pot completar-se un capítol mancat fins ara de l'història general de l'art.

El conferenciant fou aplaudidíssim per la nombrosa concurrència que ha assistit al curs, i entre la qual hi hem vist les més rellevants personalitats de la nostra arqueologia i del col·leccionisme.

El Centre es proposa publicar en el seu *Bulleti* un extracte il·lustrat d'aquestes lliçons.

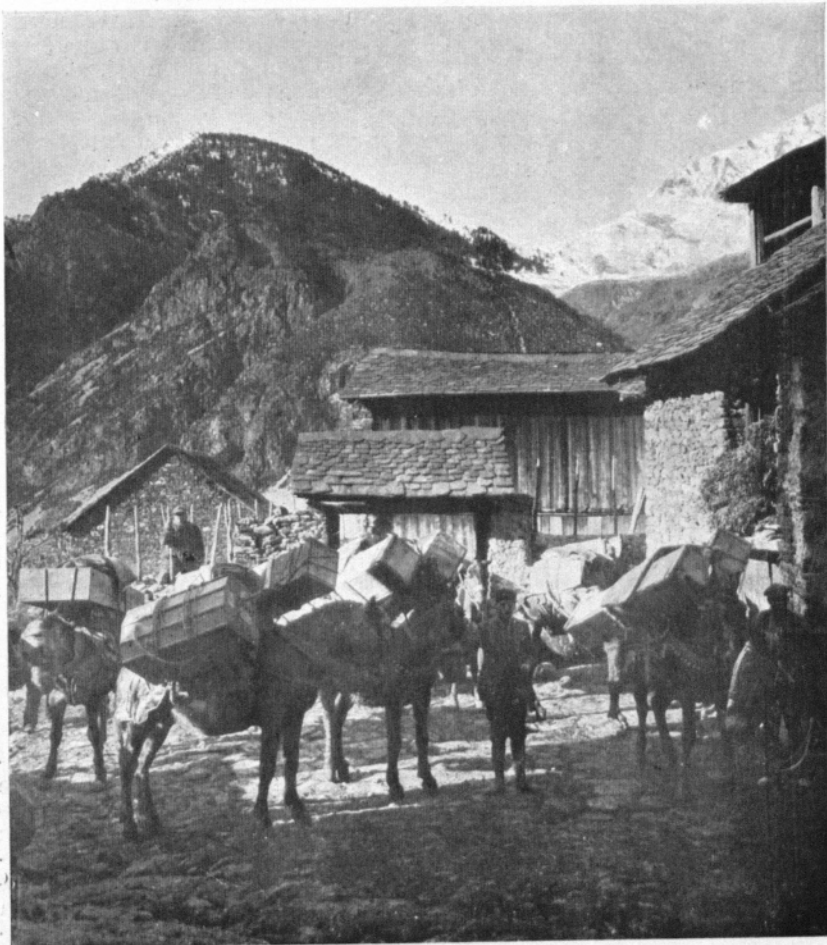

Fig. 5. — En el badiu de l'hostal de Sília, a Bohí, les cavalleries estan disposades per a la marxa, carregada cada una d'elles amb dues caixes, contenint fragments de les pintures murals. (Fot. Mas.)

Fig. 6. — A la fi del gener de 1924, el personal del Museu i els operadors italians surten amb les pintures, del poble de Bohí cap a Barcelona, formant una llarga caravana, precedida per les bèsties portant la preciosa càrrega. (Fot. Mas.)

«La Decoració de Can Cullaretas»

En Miquel Regàs, home de negocis i home d'esperit delicat, ha fet reformes al vell restaurant i xocolateria de «Can Cullaretas», heretat del seu pare (q. a. c. s.). Calia una mà delicada, que en tocar les coses no esboirés el dolç perfum de barcelonisme que hi havia a la casa. Manta xerinola honesta dels menestrals i joiosa xerradissa de refrescos de bateig, havia omplert la casa de bona olor dels temps romàntics, i en Regàs, cercant aquesta mà delicada, va confiar l'obra de decoració a en Jaume Llongueres, artista dels mil·lors que hi hagi en aquest ram dels amoblaments i decorats.

En Llongueres entonà i renovà les

coses sense malmetre-les. A dalt, la Sala dels Bateigs és una delícia de intimitat taujana i alegroia, amb els blaus nostres i les rajoles segle XVIII enjoiades de penjollets de cireres i ramellets de flors. A baix, bells recons amb discrets armariets plens de gustosa endreçada, i vaixel·la ben arreglada i decorant els sòcols, rajoles encomanades a en Nogués, qui ha sabut copiar la gràcia dels nostres paisatges, poblats de gentils figuracions enjogassades, on les colles diumengeres semblen reviure els dies gloriosos de les velles torretes de Vallcarca.

En el nostre número anterior l'excés d'original no ens va permetre incloure aquest comentari, al costat dels plafons de rajoles d'en Nogués que vàrem reproduir, i ho fem avui fent lo que es mereixen la seva obra i l'obra de direcció del conjunt que ha fet en Jaume Llongueres.

A en Regàs també el felicitem sincerament pel bon encert que ha tingut en triar els artistes.

Que els seus venidors, quan renovin la casa, sàpiguen tant com ell de conservar aquesta bona olor barcelonina, i aquesta elegància pròpia, que té el restaurant de Can Cullaretas, sense deixar d'ésser un Grill Room a la moderna, amb bona taula i bona cara.

L'èxode estival

Els nostres artistes fugen ja de la calor i de l'ensopiment estival barceloní, de cara cadascú als seus paisatges preferits o cercant nous escenaris on renovar la seva paleta. L'hivern ens portarà el seguit abundós i cada dia més substanciosament atapeït de les seves exposicions.

Hi ha paisatges, però, que van tant lligats amb els noms dels artistes, que no sabriem separar-los, ni estariem contents de no saber que enguany tindran el seu pintor davant per davant. La Garriga, gairebé sense en Galwey, pintant els seus núvols d'or i els seus pins assolellats o les llunyanies de la seva plana, no semblaria La Garriga. Camprodon, sense en Baixeras pintant les seves valls i els seus pastors, no el compendriem. Ara a Camprodon en Joan Vilas hi fa també la teca d'un cavallet sobre les prades, i en Cases Abarca, també, no se'n va d'allí sense endur-se'n alguna de les seves teles ben treballades.

A Olot la colla dels olotins, sembla no deixar lloc ja a ningú més: en Pasqual i la xicalla de bons deixebles que ha criat a l'escola, en Vayreda, en Mallol, i en Carles, que a l'estiu els hi fa companyia, no deixen recó per pintar. A la Costa Brava hi ha en Padilla, que ja fa temps que hi fa bona feina segons ens diuen, i es probable que en Colom, en tornant d'Itàlia, hi faci cap. A Tossa, hi haurà en Ros i Güell, que ens promet bones coses, i en Frederic Masriera, que és un pintor que farà parlar d'ell. En Matilla, també farà cap a Cadaqués, on la gent de mar i la tertúlia del Casino l'enyora, i nosaltres enyorem les cales que ell hi pinta. Més ençà, a Sant Pol, hi haurà en Raurich, i a Lllaneres en Masriera amb els seus quadres i el seu Teatre d'Art, i en Llimona a Vilassar, pintant els bells hortets i els saferetxos blaus amb cel de tarda. En Canals va a l'interior, com en Labarta, que fa cap a Centellas, i treu suc a aquella terra que ensenya els óssos grisos de

pedra sota la prima pell de l'herba i les clapes de boscuria. En Mir, a Caldas; en Meyfrén, al seu recó de Sant Jeroni; en Sunyer, a Sitges; en Cabanyes, a Vilanova; en Russinyol, Déu sap on; en Casas, a Tamarit i a Sitges; en Mestres a Sant Feliu, i tots els altres dels qui no sabem ni els costums ni els plans, fugen, preparant un bon hivern que ve per la nostra pintura.

L'exposició de Belles Arts de Madrid

Com de costum hi han hagut raons per les medalles. L'Exposició no l'hem vista, però judiquem del paper que hi han fet els nostres pintors a través dels articles que en Rafel

Fig. 7. — Arribades les pintures al Museu, l'operador les entela per la cara del darrera, quedant aleshores aquestes entre dues teles. (Fot. Laboratori del Museu.)

Fig. 8. — Feta l'operació precedent (fig 7), es treu la tela que fou posada a la cara bona de la pintura quan encara era al mur, i apareix novament aquella. (Fot. Laboratori del Museu.)

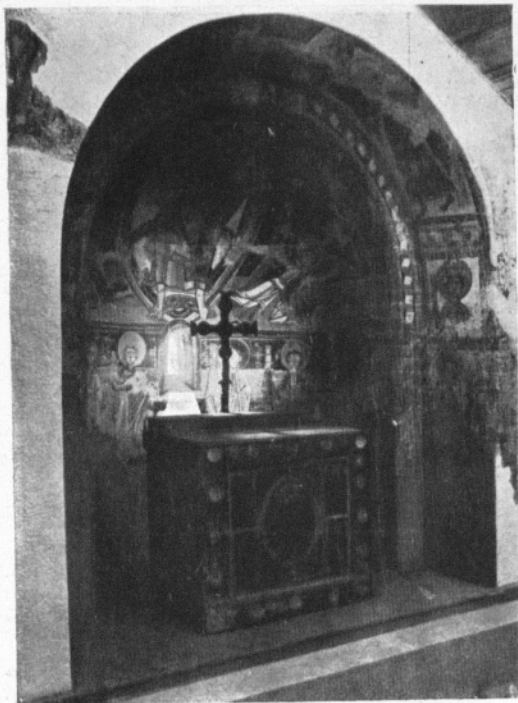

Fig. 9. — Una vegada les pintures estan en l'estat que indica la fig. 8, els diversos fragments s'enganxen sobre la superfície de l'absis construït al Museu, i que és una exacta reproducció del de l'església corresponent a les pintures. El d'aquesta figura és el de l'església de Sant Miquel d'Angulasters en la Vall d'Andorra, tal com ha quedat reconstruït en el Museu. (Fot. Laboratori del Museu.)

Marquina ha publicat a *La Veu de Catalunya* aquests dies passats.

Els nostres pintors han tornat de Madrid sense cap distinció i queixant-se de la col·locació de les seves obres. La seva queixa és poc raonada, car una col·locació secundària, sempre ha estat concedida als pintors de províncies que envien a les Exposicions oficials.

Mentres fem exposicions de paisatges o exhibicions particulars, a Madrid hi tindrem èxit. Ara, quan hi ha honors i medalles i recompenses oficials, és a dir, quan hi ha lluita, ja és altra cosa.

Un pintor de la capital, per un Jurat oficial d'Exposició, sempre és millor que un pintoret «provincià».

De tota manera, qui no vulgui que el califiquin o no vulgui avenir-se als falls dels Jurats, val més que no hi vagi. La lliçó és prou vella i molts tenen l'obligació de saber-ho.

Un aiguamans d'esmail de Limoges a la col·lecció Plandiura

En una venda efectuada a París darrerament, fou presentada una peça notable d'esmalteria de Limoges. Es tracta d'un plat d'aiguamans de la fi del segle XIII, en bronze fos i esmaltat a tret de camp, que és una peça verament notable pel seu art i per lo admirable de la seva conservació.

En la venda, pujà el preu tot seguit a la ratlla dels vint mil francs, i la veu d'un antiquari català que és en J. Valenciano, digué el darrer mot. Fem-li l'honor que mereix un antiquari que en comptes d'emportar-se'n coses de la terra a fora, porta coses de fora a la terra, com fan ara molts d'ells, moguts d'afecte al nostre patrimoni artístic.

La peça posada en venda a Barcelona, sobre el preu de venda, naturalment ha sigut disputada per varis col·leccionistes, i d'entre ells en Lluís Plandiura ha estat el qui ha dit també la darrera paraula, portant-se'n aquest magnífic exemplar a la seva vitrina d'esmalts, que és avui sense discussió una de les millors d'Europa.

Felicitem a en Valenciano i als col·leccionistes que han disputat la possessió d'aquesta bella obra i a en Plandiura que se l'ha emportat.

La ceràmica de Paterna

Al laboratori de reconstrucció del Museu de la Ciutadella, s'està procedint des de temps a la reconstrucció dels materials procedents de les excavacions de Paterna, que han donat fruits superiors al que s'esperava. Actualment van reconstruïdes sèries nombroses d'exemplars, alguns d'ells de grans dimensions.

Han iniciat propostes de canvi, els Museus Kensington, de Londres; el Museu Kaiser Frederic, de Berlín; el Museu Internacional de la Ceràmica, de Faenza; el Museu del Louvre, i darrerament el Museu Ceràmic de Sèvres i el de les Arts Decoratives de París.

Actualment s'acaba la reconstrucció de la sèrie de plats grossos i es procedirà immediatament a la de les peces petites, a l'estoc de la ceràmica grollera, i finalment a la blava, que donarà, de segur, belles sorpreses i tipus poc coneguts, ja que cap dels excavadors havia reconstruït peces d'aquest tipus. Una vegada enllestida la ceràmica de Paterna, s'embestirà la restauració dels fragments de Manisses de reflex metàl·lic que aportaran, per ésser procedents de restes de forns, dades de molt interès sobre les tècniques.

Exposició Vicente Rincón a les Galeries Dalmau

No havíem tingut encara ocasió d'admirar un conjunt d'obres del jove pintor en Vicente Rincón, tant important com el que ara darrerament ens ha ofert a les Galeries Dalmau. Les obres que d'aquest artista havíem vistes, ens revelaven el cas d'un ver temperament, les aptituds del qual es presentaven en aquell desequilibri que la majoria de les vegades procedeix de la formació deficient dels nostres artistes, sobre tot en el seu aspecte humorístic.

Aquesta impressió s'aferma ara en l'exposició de les Galeries Dalmau, on l'artista vessa de qualitats, arribant a agudeses d'interpretació de la veritat, que ningú ha assolit mai entre nosaltres. En els bodegons sobre tot, és sorprenent, i diríem que el seu realisme de tant agut, punxa. Es una veritat tan nua i tant justa, és un cert de les qualitats tan exacta, que les coses es toquen i es palpen com si fossin la realitat mateixa.

Això és una gran condició per a un pintor; però és possible que això no sia el que pot dir-se'n la visió artística de les coses. Pintar la cosa per la cosa, no és la feina de l'art. La feina de l'art és pintar la cosa per l'harmonia... Però aquest verisme, quan no és esforç, quan és l'espontània manifestació d'un temperament i no una finalitat perseguida, ens revela un pintor dotat, i això es cosa que no es veu cada dia.

Hi ha artistes que els sobra intel·lecte i els falten ulls. N'hi ha com en Rincón, que d'ulls no els

en falten, però que els cal una cura de l'esperit i del sentiment davant les coses, que els humanitzi i els espiritualitzi la visió. Força, agudeses, instint pictòric, tècnica i tot, en els quadres d'en Rincón en sobra, però falta un ordre intel·lectual i espiritual, que endreci aquestes belles facultats usuals i que permetin dir d'ell, que posseeix allò que no s'aprèn i que li manca allò que amb amor i voluntat, es pot aprendre.

La Història urbana de la vila de París

Acaba de publicar-se el primer volum d'una gran obra, destinada a donar-nos completa la història i l'evolució urbana de la vila de París, des dels orígens fins als nostres dies. Tots els problemes de l'estètica urbana que s'han plantejat en la ciutat més bella del món, veurem en aquest llibre com han estat resolts.

Barcelona necessita grans exemples, i més ara que és una ciutat que es fa. Els nostres arquitectes especialitzats en les tasques de l'art d'urbanitzar, segurament seran interessats en veure aquest llibre, del qual parlarem amb la detenció que mereix en una de les nostres vinents edicions, ja que el temps que demana la lectura del llibre, no ens ha permès en aquesta, res més que donar la nova, tant interessant per a ells com ho és pels nostres urbanitzadors municipals.

Les col·leccions de miniatures

Es parla entre els col·leccionistes, de les col·leccions de miniatures retrat, avui formades a Barcelona. L'Estany, un dels degans d'aquesta especialitat, té peces catalanes del segle XVII i peces del XVIII i del XIX, algunes firmades d'artistes nostres.

Es famosa també la col·lecció Barris, un dels *gourmets* d'art més exigent de Barcelona, que en el seu palau de Pedralbes va fent a la quieta un museu exquisit.

Ara darrerament, però, un nou col·leccionista, en Ròmul Bosch, fill del patrici Bosch i Alsina, que llegava al Museu la Col·lecció de Monedes hispanes, ha aparegut al camp, portant tant bella embranzida que amb poc temps s'ha posat al primer rengle.

D'altres encara, que modestament s'amaguen en la intimitat que la fruïció d'aquestes petites obres d'art és exigida, es van formant lentament.

Cal pensar en un projecte d'Exposició de Miniatures, que seria a Barcelona una sorpresa pels *amateurs* i un motiu de divulgació i de coneixement d'un art i d'uns artistes, que per la nimietat de les seves obres, no tenen lloc encara en la nostra història.

Mobles antics

La febre és passada i ara el temps comença a colar les coses. La gent de bon gust que no vol viure en un teatre d'època, sinó en la intimitat d'una casa, podrà tranquil·lament triar els seus mobles, sense que les fúries dels pervinguts del

gust, empesos per la moda, se'ls hi emportin.

Tan mateix ens hem embafat de renaixement i de mobles populars navarresos més o menys antics, i no manca ja gent de bon tast que afinen l'exigència sobre els mobles Imperi i Lluís Felip, que porten a l'interior aquella deliciosa intimitat i senzillesa dels temps romàntics.

Alguns dels nostres artistes que són atents a les coses nostres, miren afectuosament aquests bells exemplars tant saborosos de barcelonisme, amb l'afany de cercar i de refer al dia, el secret del seu encant. ¡Bé calia, després de tanta escenografia renaixementista!

En Puig i Cadafalch Professor a l'Universitat de París

Ha sigut entregat al Sr. Puig i Cadafalch, pel Cònsul de França a Barcelona, el nomenament de professor agregat a l'Universitat de París, per a explicar un curs d'Història de l'Art a Catalunya.

Les lliçons del Sr. Puig i Cadafalch a la Sorbona, tindran lloc a mitjos del vinent curs de 1924-25 i seran degudament il·lustrades amb projeccions dels principals monuments de la nostra escola artística.

Cap a París

L'eminent escultor en Pau Gargallo ha sortit cap a París, on fixarà per ara la seva residència. Esperem que el seu art, arribat a un punt dolç en ses darreres obres, li obrirà camí a la capital de França, on ja era conegut.

També ha sortit cap a París l'escriptor d'art, ceramista i ex-secretari de l'Escola Superior de Bells Oficis, en J. Llorens Artigas, on prosseguirà els seus treballs de ceràmica.

El Congrés d'Estudis bizantins a Bukarest

En un dels nostres números vinents donarem compte del Congrés d'Estudis Bizantins celebrat a la capital de Rumania, on assistí, especialment invitat, el President del nostre Institut d'Estudis Catalans.

Fig. 10. — Aquí es reproduïx el mateix absis de Sant Miquel d'Angulasters (Andorra) d'una fotografia feta en dita església abans d'ésser arrencades les pintures. (Fot. Mas.)

Fig. 1. — Ceràmica arcaica de Pèrsia. Segles VIII a XI. Tipus estès per l'Orient i la Tunísia, fins a Espanya. (Fot. Rivière.)

La «Historia del arte» d'en Pijoan

Està a punt d'aparèixer el segon volum de la segona edició de la *Historia del Arte*, del nostre amic, l'eminent arqueòleg i arquitecte, professor d'Història de l'Art a l'Universitat de Los Angeles (Estats Units d'Amèrica), en Josep Pijoan, col·laborador de la GASETA DE LES ARTS.

L'edició primera, ja exhaurida, malgrat i el seu gran tiratge, ha sigut un dels èxits editorials més importants d'Espanya, que ha fet necessària aquesta segona edició que ara va apareixent.

En els nostres números vinents publicarem una notícia bibliogràfica del primer i del segon volum de l'obra del nostre amic.

Actualment s'està començant a imprimir l'edició anglesa de l'obra, a petició de varis centres d'Amèrica i d'Anglaterra, editant-la així mateix la casa Salvat.

Certament el millor imperialisme i el millor sistema d'expansió de les nostres coses, és el fer-les bé. L'enhonorabona a l'autor i als editors Salvat.

La qüestió de la ceràmica de reflex metàl·lic.

Els tipus de reflex metàl·lic avui coneguts.

La ceràmica de reflex metàl·lic és sens dubte avui, entre totes les espècies medievals conegudes a l'Orient i a l'Occident, una de les més prestigioses. L'atenció damunt d'ella, de part dels estudiosos i els col·leccionistes, es començà a fixar, a base de les mostres espanyoles que foren — al revés del que generalment succeeix, — les primeres peces de reflex

Fig. 2. — Ceràmica de Rages. Col·lecció Kalekian a París. El tipus s'estén per tot l'Orient i l'Àfrica (Kairouan) en els segles IX-XI. (Fot. Rivière.)

àrabs, o de tradició aràbiga almenys, que foren a l'Europa conegudes. Durant la primera mitat del segle XIX, en què les coses de l'edat mitja foren poc estimades, es confonien sovint, les peces de Manisses, per una banda amb les italianes de reflex de Gubbio i de Derutta, de les quals, generalment es creien derivades, i per l'altra amb les autènticament aràbigues d'Andalusia, sobre les quals ningú posava atenció especial. En 1844, M. Riocreux, conservador del Museu de la Ceràmica de Sèvres, distingí per primera vegada les peces de reflex espanyoles, de les d'Itàlia, i en 1847, M. Larté els hi dedicà el primer estudi, en publicar el catàleg de la Col·lecció Debruge-Duménil (1). Deu anys més tard, en ésser posada en venda a Londres, la famosa col·lecció Soulaiges, on hi havia un nucli important d'aquesta ceràmica, que avui fa honor encara al Kensington Museum (2). Mr. Robinson dedicà un capítol a les ceràmiques de reflex hispano-moresques, en el catàleg que de la Col·lecció referida es redactà en aquella ocasió (3). Paral·lelament, un altre autor anglès — Mr. J. Mayrrat — publicava una història de la ceràmica (4), i en ella s'obria per primera vegada, dins una història de conjunt, un capítol a la producció nostra.

El Baró Davillier, hispanòfil meritíssim, en 1861, publicà el seu treball, on apareixen, per primera vegada, documents literaris al costat de les peces en estudi. Per aquesta publicació, la ceràmica espanyola de reflex metàl·lic fou universalment coneguda, i es fixaren en principi unes bases d'investigació, que malauradament no han sigut encara seguides per a emprendre un estudi de conjunt (5). En el treball de referència, el Baró Davillier senyalava com a centres de producció, Màlaga, primerament i Mallorca, atribuint per una informació rebuda d'un amic seu de Mallorca, a Inca, la categoria de lloc de producció, en les illes Balears. L'afirmació indicada, fou aviat contestada per l'eminent historiador mallorquí, D. Alvar Campaner (6).

La qüestió posada per en Davillier i ja sobradament coneguda, era la de que el nom de «Majòlica» donat a Itàlia a la ceràmica en general, indicava una procedència «mallorquina» del gènere, fent-se extensiu més tard

(1) J. LABARTE: *Description des objets d'art, composant la collection Debruge-Duménil*. — París, 1847; in 8.º

(2) La col·lecció Soulaiges fou adquirida per un trust d'amateurs anglesos i regalada al Kensington Museum de Londres.

(3) ROBINSON: *Catalogue of the Soulaiges Collection*. — Londres, 1857.

(4) J. MAYRRAT: *History of pottery and porcelain*. — Londres, 1857.

(5) Subsisteix, com certa, la frase de Molinier en el volum IV de la *Collection Spitzer*: «L'histoire des faïences hispano-moresques, est encore toute entière à écrire.» Un intent lloable fou realitzat per D. P. M. de Artífano, en una sèrie d'articles publicats els anys 1916 i 1917 en la revista *Coleccionismo* de Madrid, bé que en un aspecte de simple divulgació, restant resumits, però, en ells els coneixements que es tenen fins avui, sobre alguns aspectes importants de la qüestió. L'any 1920, el Prof. Gómez Moreno, de qui devem esperar la publicació d'aquest treball de conjunt, donava un curs, tan interessant com poc concorregut d'amateurs, a l'aula d'Arqueologia de la Facultat de Filosofia i Lletres de la nostra Universitat, en el qual donà resumits els punts de vista que han d'enfocar aquesta tan necessària Història de la Ceràmica Hispano-Àrabe i moresca.

(6) ALVARO CAMPANER Y FUERTES: *Dudas y conjeturas acerca de la antigua fabricación mallorquina de la loza de reflejos metálicos* («Museo Balear», Palma de Mallorca, 1875), i *Más sobre lozas de reflejos metálicos* (en el mateix periòdic, l'any següent 1876).

el nom a tota la ceràmica, bé que no fos de procedència mallorquina. Apoiava això amb la notícia d'un centre de producció a Inca. El senyor Campaner demostrà que a Mallorca s'hi importava ceràmica valenciana de reflexos, resultant la possibilitat de que el mot de majòlica adoptat a Itàlia, fos fruit d'una confusió entre el lloc originari dels productes i el lloc originari dels vaixells mallorquins que feren l'exportació de ceràmica de València, a Itàlia. (7)

Arreu coneguda, i formant-se les primeres col·leccions d'objectes d'art de l'edat mitja, la ceràmica hispanomoresca, aconseguí arreu d'Europa un gran prestigi. L'exportació de la riquesa que hi havia a Espanya, d'aquestes obres, fou durant la segona mitat del segle XIX, continua, ingressant la major part d'elles en les col·leccions d'Anglaterra i de França, i ara darrerament en la de la Societat Hispànica de Nova York.

Des d'aquesta data, la ceràmica hispano-àrabe i moresca, tingué un capítol obligat dins la història universal de la ceràmica, i bé que no s'hagi publicat encara sobre d'ella cap obra de conjunt, la bibliografia, des de la data del Baró Davillier ençà, ha sigut importantíssima, poguent-se, elementalment fixar dos centres de producció, un a Màlaga, netament àrabe, i un de moresca a Manisses (8).

Alguns anys més tard, unes excavacions practicades a Pèrsia, en els monticles de l'antiga ciutat de Rages, situada al N. de Téhéran, donaren a conèixer nous tipus de ceràmica de reflex metàl·lic, en l'estil dels quals, es revelava una major antigüetat, que en les ceràmiques hispano-àrabs i moresques. En 1885, el Burlington Club de Londres celebrà una exposició de ceràmica oriental, que tingué una gran ressonància, desvetllant-se

(7) La notícia del Baró Davillier sobre existència de fàbriques de reflex metàl·lic a Mallorca, no és infundada. En cates fetes, per compte de la Junta de Museus de Barcelona, en varis indrets de les Balears, s'ha provat l'existència d'una fabricació local de reflex datada al segle XV i sobre la qual insistirem un altre dia. La cosa no té res de particular, però. A Barcelona existiren forns de producció de reflex metàl·lic als segles XV o XVI. Troballes fetes a ran de la muralla de les Dressanes, a la banda del carrer del Marquès del Duero, ho proven, i alguns pocs documents en donen fe. La producció valenciana, essent famosa, s'expandia, i són sovint operaris valencians, fent companyia amb catalans, els qui s'instal·len aquí.

(8) Sortosament a Espanya, el Comte de València de Don Juan i el seu successor D. Guillem d'Osma, arribaren a temps a formar la magnífica col·lecció, convertida avui en institució pública sota el títol de «Instituto de Valencia de Don Juan». Per ella solament és possible tenir una idea de la producció ceràmica hispano-àrabe i moresca, representada per exemplars de bellesa culminant. Els altres nuclis més importants coneguts a l'estranger són el Kensington de Londres i el Museu de Cluny de París.

A part nombrosos treballs monogràfics publicats en revistes, han contribuït notablement al coneixement de la ceràmica espanyola de reflex metàl·lic i a la determinació dels seus centres, els estudis de Riaño, *Hispanis Arts*; de Von Falque, *Majolica*; del Dr. Sarre, en *Jahrbuch des Kgl. Pr. Kunstmuseums* (Berlín), donant a conèixer la gran copa hispana de reflex metàl·lic procedent d'Itàlia, que porta en el revers la inscripció *Malaga*; l'obra de Mr. Van de Put, *Hispano Moresque Ware of the fifteenth century* (Londres, 1911), que és l'estudi més complet que avui hi ha publicat; els treballs de D. Guillem d'Osma, que són una aciençadíssima comentació dels documents; i en l'aspecte de la tècnica i de la divulgació, els articles del Sr. Artífano, ja citats, en la revista de Madrid *Coleccionismo* (1917). Així mateix és interessant conèixer el catàleg de Mr. Edwar A. Barber, *Hispano Moresque pottery, in the collection of the Hispanic Society of America* (New York, 1915).

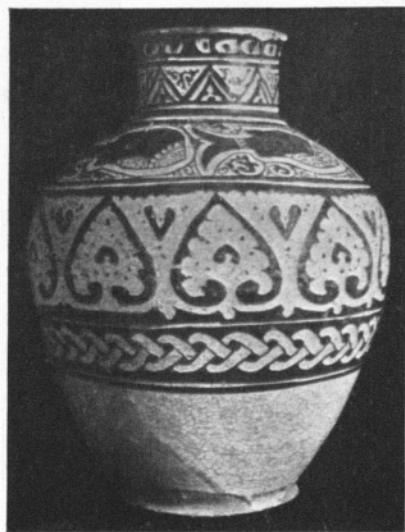

Fig. 3. — Ceràmica d'estil fatimita trobada pel Dr. Fouquet en ses excavacions d'Egipte. (Segle XI.) (Fot. Rivière.)

arreu l'afició pels estudis de ceramografia, que en quan als tipus orientals, foren iniciats per l'artista anglès, M. H. Wallis.

Mr. Wallis publicà, en 1885-1889, les seves «Notes on some early persian lustre vases», a les quals seguien les obres següents: «Persian Ceramic art in the collection of mister du Cane Godman» (Londres, 1891-1893) (9); «Typical examples of persian and oriental ceramic art» (Londres, 1893), i «Persian lustre vases» (Londres, 1898). Els estudis de mister Wallis proven una anterioritat al segle XIII, per a aquesta ceràmica de Rages.

A les darreries del segle XIX aparegueren en el comerç d'antiguitats de França algunes peces d'una ceràmica de reflex metàl·lic de tipus diversos a la de Rages, i d'estil aparentment més antic. Indagada la procedència de les primeres importades, resultaren producte d'excavacions practicades a la destruïda vila de Rakka, en la Mesopotàmia, situada a la ribera de l'Eufrates, i entre Bagdad i Alep, residència escollida del Califa Haroun-er-Rachid, a principis del segle IX (10).

L'any 1900, una aportació importantíssima venia a eixamplar els coneixements que es tenien sobre la ceràmica de reflexos metàl·lics i

(9) La Col·lecció Godman, instal·lada a Horscham (Anglaterra), fou formada, en principi, per les troballes de les excavacions de Rages, a les quals s'hi han ajuntat adquisicions posteriors, fins a constituir el nucli més important de ceràmica oriental. El conjunt de la col·lecció produeix al visitant aficionat una impressió veritablement inesborrable.

(10) Foren estudiades publicant les primeres mostres per M. Gaston Migeon, en un article publicat en la *Gazette de Beaux-Arts* (París, setembre 1901).

Fig. 4. — Ceràmica de Rages (segle XIII). Excavacions de Rages. Col·lecció Godmann. (Fot. Rivière.)

Fig. 5. — Ceràmica de Màlaga. Exemplar de la Col·lecció Sarre de Berlín, amb la marca de «Màlaga» en el dors. (Fot. comunicada pel Dr. Sarre.)

sobre la seva extensió en el món musulmà. El Dr. Fouquet, després d'una sèrie d'anys d'exploració metòdica dels tells o monticles formats per les ruïnes de Fostat (Vell Caire, Egipte), publicava el seu magnífic treball «Contribution à l'étude de la céramique orientale (Le Caire, 1900)», i per ell veniem en coneixement d'un nou tipus, amb marcadíssim estil

fatimita, que predominava entre altres nombrosos fragments de procedència i d'època diverses. Pel seu estil, i per la situació de les troballes, s'atribuïa a aquestes peces egípcies d'estil fatimita, la data del segle XI.

En 1917, la qüestió de la ceràmica oriental de reflex metàl·lic donava un pas importantíssim amb la publicació del «Manuel d'Art Musulman»,

de M. Gaston Migeon, en el qual hi dedica un extens capítol, plantejant en ell la qüestió del lloc i època d'origen de la tècnica del reflex metàl·lic, de la qual parlarem apart, per l'interès especial que ella desperta i per haver-se arribat avui a conclusions gairebé segures.

En 1912, la qüestió prenia un aspecte nou, amb l'aparició en les excavacions dels palaus dels califes de Còrdova, a Medina Azhara, de fragments ceràmics de reflex metàl·lic, que per la data de les construccions, venien a datar-se en el segle X. El tipus de la decoració dels fragments cordovesos desdienta en absolut de totes les decoracions de la ceràmica de reflexos metàl·lics coneguda.

En 1920, finalment, la qüestió prenia una gran volada, a base de la publicació del llibre de Maurice Pezard, «La céramique archaïque de l'Islam et ses origines» (Paris-Leroux, 1920), en la qual es recullen tots els exemplars arcaics coneguts, anteriors al segle XII, des de l'època Achemenida, passant pels dos períodes de l'art Sassanida, i pel de formació de l'art musulmà, fins a la constitució d'aquest. Una sèrie de documents inèdits sortien a la llum, procedents de les missions científiques a l'Orient, realitzades en els darrers anys, i en algunes de les quals, el propi M. Pezard tingué una senyalada intervenció (1). Així es reu-

neixen en ella els fruits de les excavacions de M. Vignier, a Rakka, Museu del Louvre; Missions Dieulafoi, Viollet, i Morgan, a Pèrsia; Sarre, a la Mesopotàmia, etc., i aportant per elles materials de reflex metàl·lic del segle VIII.

Així tenim doncs, un tipus primitiu persa, del qual se'n troben mostres a Susa, a Rages principalment, i extensions fins a l'Egipte a la Tunísia, i a Espanya en els segles VIII-X (Fig. 1). Altre tipus a Rakka, en la Mesopotàmia, datat als segles IX-XI (Fig. 2). Altre a l'Egipte, en el segle XI (Fig. 3). Altre a Rages, amb decoració de figures (Fig. 4), que té els seus tipus més antics en el segle XII i es continua a la Pèrsia fins al segle XIV; i, finalment, els tipus hispano-àrabs del segle XIV (Fig. 5) i els hispano-morescos de Manisses, al llarg dels segles XIV, XV i XVI (Fig. 6). — FLAMA.

Fig. 6. — Manisses. Segle XV. Procedeix d'excavacions practicades en forns d'aquella localitat. (Museu de Barcelona.) (Fot. Museu de Barcelona.)

GASETA DE LES ARTS

Petrítxol, 8

EDITORIAL POLIGLOTA

Subscripció Barcelona... 2 pessetes al mes
Id. fora... 2.75 id. id.
Número solt... 1.25

APAREIX QUINZENALMENT

(1) Malauradament, la mort se n'emportava en plena joventesa († 1922) a l'arqueòleg M. Pezard de qui l'arqueologia oriental de l'edat mitjana tant podia esperar. El seu llibre, malgrat i les reserves prudents amb què fou rebut, constitueix una aportació d'alt interès a la qüestió dels coneixements de l'origen de la ceràmica de reflex metàl·lic.

MOBLES D'ART
DECORACIÓ
D'INTERIORS

R. Parcerisas

Plaça Letamendi, 34 • Telèf. 5201 A
BARCELONA

H. Blanco Bañeres

Call, 21 (Pl. S. Jaume). - Telèf. 190 A.

ALFOMBRES
TAPISSERIES
CORTINATGES
LLENCERIA

TAPISSOS PERSES I D'ESMIRNA
NUSATS A MÀ

Treballs en
pedra artificial

Joan Minguell

Aribau, 137 i 139
BARCELONA

Reproduccions artístiques
en marbre, pedra, etc.

Fundició de bronzes a la cera perduda

Gabriel Bechini

TELÈFON S. P. 120

Roger de Flor, 162, i Consell de Cent, 430
BARCELONA

FUSTERIA

ENRIC TARRAGÓ

Taller de Construccions:
Consell de Cent, 283 Telèf. 4752 A.

Fàbrica d'elaborar fusta:
Roger de Flor, 132 Telèf. 327 S. P.

**Mobles Artístics
de Roten (Jonc)**

Fàbrica:
Passeig de Gràcia, 115
BARCELONA

SERRALLERIA ARTÍSTICA PER A OBRES
J. PANYELLA I C.^a

BARCELONA

Làuria, 131

(xamfrà Diagonal)

Telèf. 2178 G.

CASA MIQUEL RIUS

Enquadernacions d'Art
Enquadernacions de Biblioteca
Enquadernacions Editorials

Zallers: Carrer de Mallorca, n.º 207
BARCELONA

TALLER DE TAPISSERIA I DECORACIÓ
GILABERT i MAÑÀ

ANTIGA CASA ROSELLÓ

Es tallen fundes i confeccionen tota mena de cortinatges. • Especialitat en sillons de gran confort.

Rambla Catalunya, 68 • BARCELONA

Llibreria Antiga i Moderna

Canuda, 45. Barcelona

Pròxima aparició de
"ELS TRESCENTISTES"

del Rn. Mn. J. GUDIOH

S. COROMINA

Fàbrica de Làmpares i aparells
per a Gas i Electricitat

== INSTAL·LACIONS D'AIGUA ==

LLUM ELÈCTRICA I TIMBRES

Plaça Catalunya, 4 • Telèf. 1301
BARCELONA

DECORACIONS
Armadura estopa - guix

Avila

Barcelona Passeig S. Joan, 73
Telèfon 306 S. P.

JOAN BUSQUETS

Casa fundada l'any 1840

MOBLES ARTÍSTICS DECORACIÓ
OBJECTES PER A PRESENT

Exposició, Despatx i Tallers:
Passeig de Gràcia, 36 - Tel. 5314 A - Barcelona

RENART

Reproduccions
Enquadraments d'art

Diputació, 271
BARCELONA

LONES, LONETES, LLANETES
I ALTRES TEIXITS

TOLDOS, VELAM, BANDERES
I SIMILARS

TENDES DE CAMPANYA
DE DIFERENTS MODELS

CONFECCIÓ DE TOTA CLASSE
DE TREBALLS DEL RAM

G. ESTAPÉ

PASSEIG DE SANT JOAN, 8
TELÈFON 203-S. P.
BARCELONA

Construcció i Decoració
Fàbrica de parquets
Fusteria mecànica

Bastús, Queraltó i C.^a

Carrer de Santa Elena, 4 i 6
TRANSVERSAL ALS DE RIERETA I CARRETES
Tel. 284 A. BARCELONA

RIGALT, BULBENA i C.^a

VIDRIERIA D'ART I INSTAL·LACIONS

CASANOVA, 32 (entre Corts i Sepúlveda)
TELÈF. 5343-A. BARCELONA

GALERIES LAYETANES

Corts Catalanes, 613 Tel. A. 4902

EXPOSICIONS D'ART
TAPISSOS
LÀMPARES
DECORACIÓ

CONSTRUCCIÓ DE MOBLES
D'ESTIL

TEL. 813-S. P. GRANVIA, 643

BARCELONA

CASA FUNDADA L'ANY 1835

Abastament de papers pintats
per a decorar habitacions

Fill de Josep Guasch

(Successor de Aboragas i C.^a)

Raurich, 8 Tel. 5268 A.
Barcelona

Fusteria d'Obres i d'Estils
Ebenisteria - Instal·lació d'Establiments Comercials i Despatxos

VÍDUA de F. CASAS

SECCIÓ DE PERSIANES
COLISSES ENROLLABLES

Diputació, 119 i 121 Tel. H. 860
BARCELONA

MOBLES D'ART - DECORACIÓ

M. PALLAROLS

EXPOSICIÓ: PASSEIG DE GRÀCIA, 44

TALLERS: PORVENIR, 22, S. G.

TALLER DE TAPISSERIA
DE

Perfecte Llosà

Especialitat en sillons capitonnés
forrats de pell :: Es tapissen
parets i tota mena de cadires ::
Confecció de cortinatges i fundes

Rosselló, 204 Telèf. 1058-G.
Barcelona

EXPOSICIÓ
Compra i Venda d'Antiguitats

J. Valenciano

Corribia, 2, pral. (Cant. Pl. Nova)
BARCELONA

PERFUMS
MYRURGIA
BARCELONA

ANTIGA CASA A. OLIVA
FUNDADA EN 1885

T. Priu Mariné

Taller de daurats - Altars - Imatges
Decoració i reproducció en pasta
d'objectes d'art antic i modern
Casa especial per a la restauració
de retaules antics

Consell de Cent, 368 Barcelona
(entre Bruch i Girona)

Vanos-Ombrel·les

J. Cardús

Porta-ferrissa, 10

MIGUEL BECH

Construccions
i Decoració
en guix i pasta

URGELL, 165 Tel. 590 G.
BARCELONA

Pintura : Paper : Decoració

Manuel Corominas

Astúries, 14 Tel. 394 G.
BARCELONA (G.)

Vda. de W. Guarro

Fàbrica de
Paper de Tina

Fundada
el segle XVIII

PROVEÏDORA DE PAPER SEGELLAT
DE LES REPÚBLIQUES ARGENTINA,
PERÚ, XILE I URUGUAY. PAPER DE
FIL DE TOTES MENES. PAPER CATA-
LÀ. PAPER D'OFICI. PAPER PER A
EDICIONS. PAPER TELA. CARTRO-
LINES. CARTROLINES DE COLORS.
CARTROLINES DE FIL PER A CAR-
TES. TARGES, SOBRES. ESTOTXERIA

PAPERS I CARTROLINES ESPECIALS
PER A DIBUIX

Pla Layetana, 7 - BARCELONA